

Castells de fang

Quan travessem el Gran Atlas marroquí pel coll de Tichka venint de Marràqueix, ens trobem de sobte amb un món inesperat. Les immenses planúries àrides que anuncien la proximitat del desert s'interrompen de tant en tant per deixar passar els rierols que baixen de la muntanya. Seguint cadascun d'aquests rierols, veiem una franja verda formada pels conreus que viuen d'aquesta aigua i, a banda i banda de la franja verda, hi descobrim un munt de construccions tradicionals que es confonen amb el terreny que les envolta. Són els alcàssers i les alcassabes, autèntiques fortaleses fetes de fang

Text i fotos: Roger Mimó

L'alcazaba d'Ait Kassi, visible des de la carretera que va de Boumalne Dedes a Quelat Mgouna, es pot visitar per dintre. El seu propietari té la idea de transformar-la en un allotjament per al turisme

Al sud del Marroc es fa servir la paraula *alcassaba* (en francès *casbah*) per designar un edifici de planta quadrada, força alt, amb una torre a cada angle, destinat a l'habitatge i, al mateix temps, adaptat per a una funció defensiva. El seu origen és berber i en aquesta llengua s'anomena *tighremt*, mentre que la paraula *alcassaba*, d'arrel aràbiga, se li ha aplicat en una època força recent. En altres indrets del món àrab una alcassaba és una fortificació molt més gran. De vegades designa un barri sencer de la ciutat antiga, on es concentraven l'exèrcit i els representants de l'Estat.

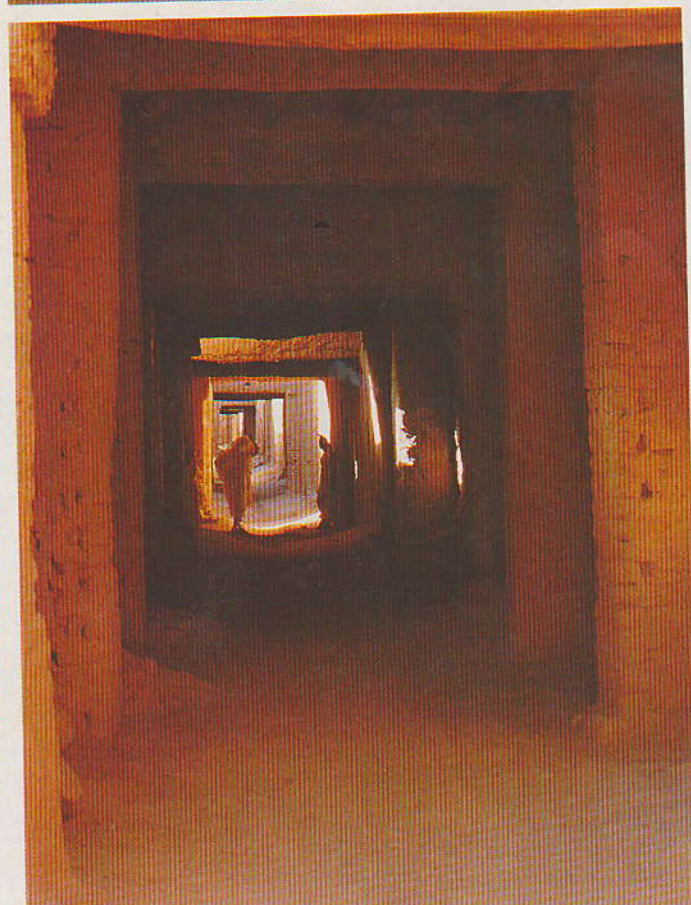
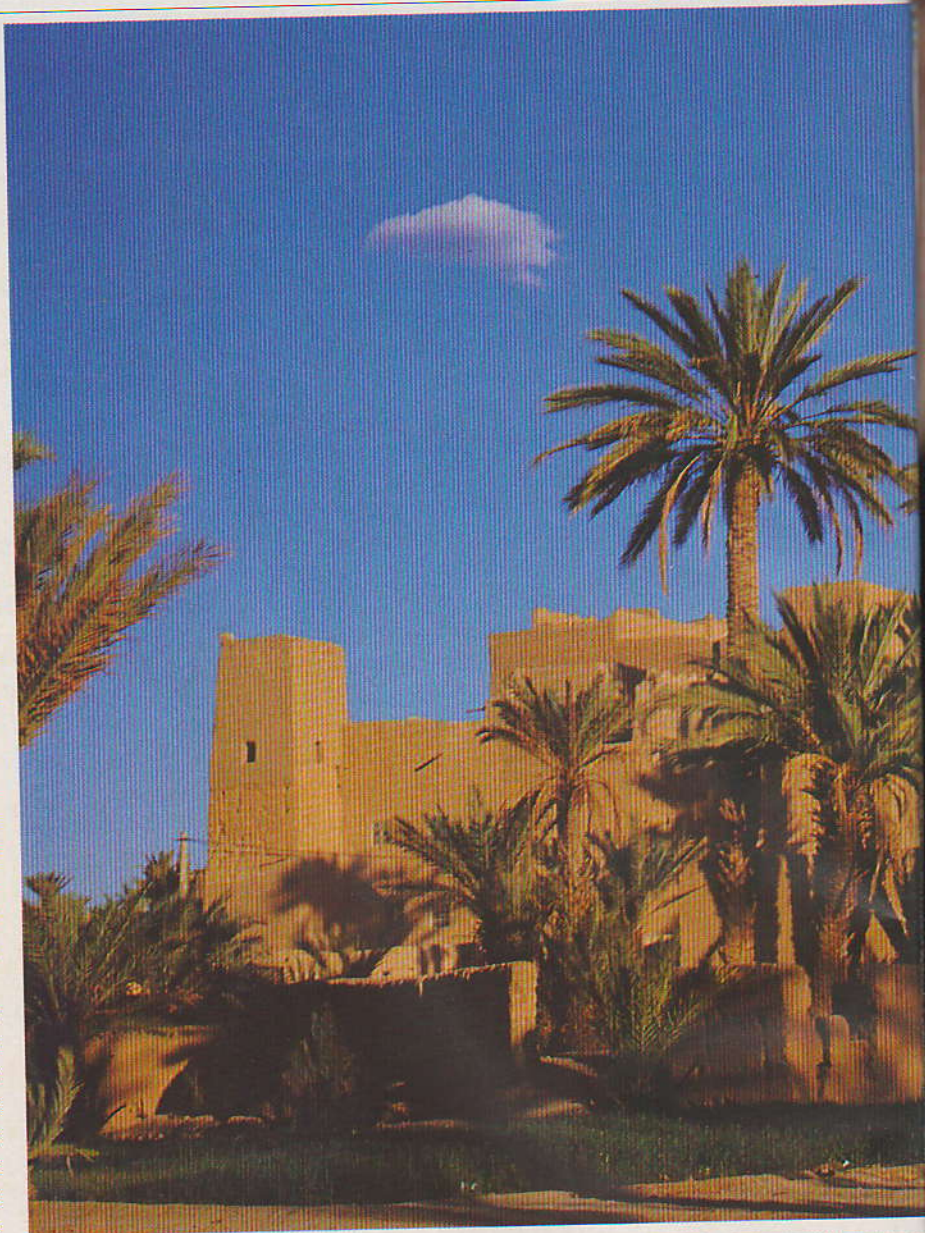
De la mateixa manera, la paraula *alcàsser*, que en àrab significa *palau* o *castell*, s'usa al sud del Marroc per referir-se a un poble emmurallat, dotat d'una o diverses entrades monumentals i de torres de vigilància en diferents punts de la muralla. Els berbers en diuen un *ighrem* i en francès ho trobarem enunciat sovint per *ksar*.

En aquestes construccions de terra crua es combinen dos sistemes diferents: la tàpia i les toves. El primer és el més adequat per alçar les parets principals. Consisteix a omplir un encofrat de fusta amb una terra granelluda, lleugerament humida, i colpejar-la. Com més ben premsada estigui, més gran serà la seva resistència. La tova és un bloc fet de fang barrejat amb palla i assecat al sol. Es fa servir per als envans, per a les columnes, per a la decoració, per als graons d'una escala, per a les arcades i per a qualsevol altre detall.

Actualment, com que ja no hi ha guerres entre tribus ni rapinyes del nòmades, les alcassabes i els alcàssers han perdut la seva raó de ser. Per això, els seus habitants els han anat abandonant per fer-se cases de ciment al costat, més modernes i més prestigioses, tot i que també siguin més cares de construcció. Un cop buits i sense manteniment, els vells edificis de terra crua van caient l'un darrere l'altre. Conscients del valor històric i artístic d'aquest patrimoni arquitectònic en vies de desaparició, les autoritats culturals marroquines i la UNESCO han iniciat —molt tímidament, és certa tasca de protegir-lo. Des de l'any 1987 funciona a Ouarzazate el Cercas, un organisme encarregat de la conservació dels monuments situats al sud del Gran Atlas.

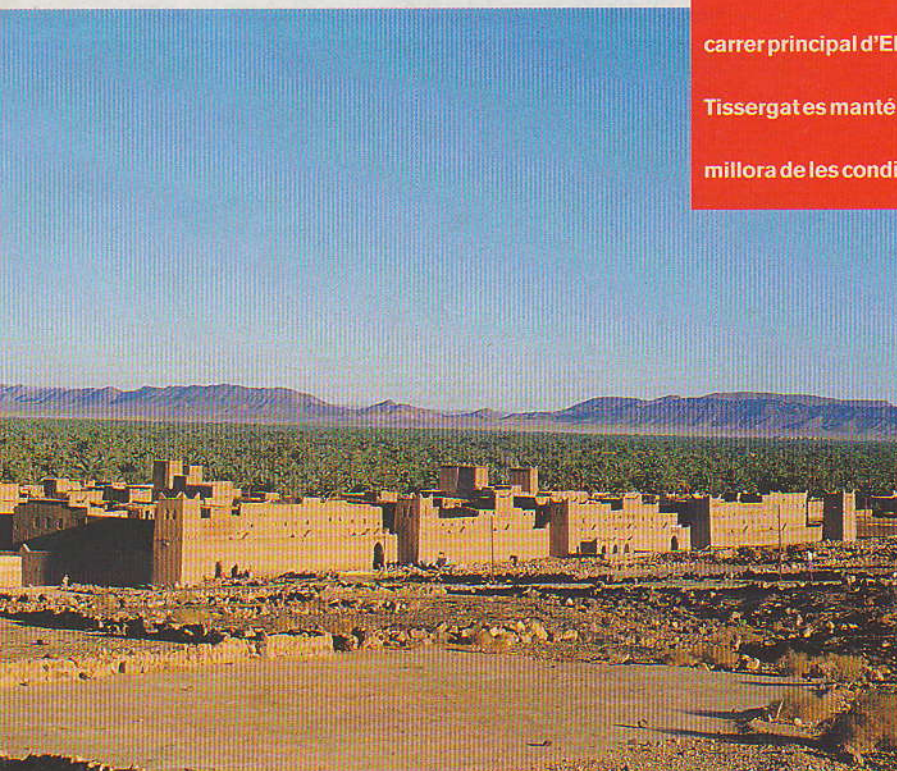
Al llarg de la darrera dècada, malgrat els pocs mitjans econòmics i humans de què disposa, el Cercas ha portat a terme la rehabilitació d'alguns edificis. A més a més, està fent un inventari de tot el patrimoni existent, gràcies a la col·laboració de diferents entitats internacionals.

En aquest sentit, la Universitat Politècnica de Catalunya hi ha jugat un paper molt destacat enviant durant tres anys consecutius uns equips de professors i estudiants voluntaris que han inventariat els alcàssers i les alcassabes de la vall del Todra. El mateix està fent enguany la Universitat Politècnica de València a l'oasi de Skoura, on ja han obtingut una valuosa informació, que servirà de base per a una exposició que podrem veure ben aviat. Mentrestant, una organització suïssa treballa en profunditat a la vall del Drâa. Les limitades

L'alcàsser El Khorbat de Tinejdad (a dalt) es beneficia d'un programa d'activació que inclou un restaurant i un museu dedicat a la vida als oasis. A sota, a l'esquerra, el carrer principal d'El Khorbat. A la dreta, Tissergat es manté en bon estat per la millora de les condicions de vida

possibilitats d'acció del Cercas es complementen amb la intervenció d'inversors privats que restauren alcassabes per donar-los una nova funció, bàsicament en el camp de l'hostaleria i del turisme.

Ouarzazate i la vall del Drâa

Al centre de Ouarzazate s'alça l'alcassaba de Taourirt, que ha estat restaurada pel ministeri de Cultura i està oberta a la visita turística. És la més gran de tota la regió. El seu nucli data probablement del segle XVII, però la major part de l'edifici va ser construït als anys 1920 per la família Glaoui, que van ser els últims senyors feudals de la història. El Glaoui, caïd de Telouet, tenia des de mitjans del segle XIX el comandament de diverses tribus del sud marroquí en representació del sultà de Fes. A l'instaurar-se el protectorat francès sobre el Marroc l'any 1912, els Glaoui es van convertir en els col·laboradors més fermes dels nous amos i així van estendre el seu poder sobre una regió molt més àmplia, de la qual Ouarzazate va esdevenir la capital. No cal dir que aquesta preeminència se'ls va acabar l'any 1956, amb la fi del protectorat. Des d'aleshores l'alcassaba de Taourirt va quedar abandonada i el mateix camí van seguir les altres forteses de la família, com la de Tifoultout i la de Tamesla, que podem veure, en ruïnes, als voltants de la ciutat.

A 30 km de Ouarzazate hi ha l'alcàsser Ait Ben Haddou, que la UNESCO ha declarat Patrimoni Mundial i que podria datar, segons la tradició oral, del segle XI. Dintre d'aquest alcàsser, d'imatge molt

pintoresca, hi ha sis alcassabes força ben conservades gràcies a la intervenció del Cercas, que també ha restaurat la mesquita i ha empedrat els carrers. Però moltes cases, abandonades pels seus habitants, que han marxat a l'altra banda del riu buscant la proximitat de la carretera, estan en ruïnes. Ait Ben Haddou és un dels llocs més visitats pel turisme, encara que el principal atractiu per a molts dels viatgers no és el

valor artístic ni la seva antiguitat, sinó el fet d'haver-s'hi filmat moltes pel·lícules famoses, des de *Lawrence d'Àrabia* fins a *Kundum*.

El graner d'Ighrem n'Ougoudal, que va ser restaurat pel ministeri de Cultura, és a la carretera de Ouarzazate a Marràqueix i també es pot visitar. Vist des de fora, sembla talment una alcassaba, però a dintre en lloc d'habitacions o salons hi ha 83 departaments on les diferents famílies emmagatzemaven les collites. Aquesta classe de graners col·lectius, que eren molt abundants a la regió, han anat desapareixent.

Al llarg de la vall del Drâa hi ha algunes alcassabes i una autèntica munió d'alcàssers, entre els quals cal destacar el de Tamnougalt, on es va desenvolupar el primer taller d'estiu de la Universitat Politècnica de Catalunya i on s'han restaurat determinades infraestructures públiques

gràcies a la cooperació d'una ONG andalusa. Tamnougalt era la capital de la tribu Mezguida i un dels principals centres mercantils on s'aturaven les caravanes que anaven de Marràqueix a Tombuctú a través del desert.

Continuant per la vall del Drâa, poc abans d'arribar a Zagora veiem l'alcàsser Tissergat, que resalta pel seu bon estat de conservació. Aquest fet és degut a un programa que hi va portar a terme el govern marroquí l'any 1968 amb el suport de les Nacions Unides. Els carrers van ser empedrats, es van obrir nous accessos a través de la muralla i es va crear un cert confort a l'interior, que va convèncer els seus habitants de no abandonar-lo. Això demostra que molts altres alcàssers podrien ser salvats si es milloressin les seves condicions de vida introduint-hi les infraestructures pertinents: enllumenat, aigua corrent, xarxa de sanejament, possibilitat d'arribar en vehicle fins a una distància raonable de les vivendes, etcètera.

No gaire lluny de la vall del Drâa, a Nkob, una petita alcassaba ha servit com a base per crear el complex turístic Baha Baha, iniciativa privada d'un dels seus habitants. En aquest cas, més que el valor estètic de l'edifici —força reduït— és interessant la demostració que una nova funció pot fer reviure un edifici antic que semblava condemnat a desaparèixer.

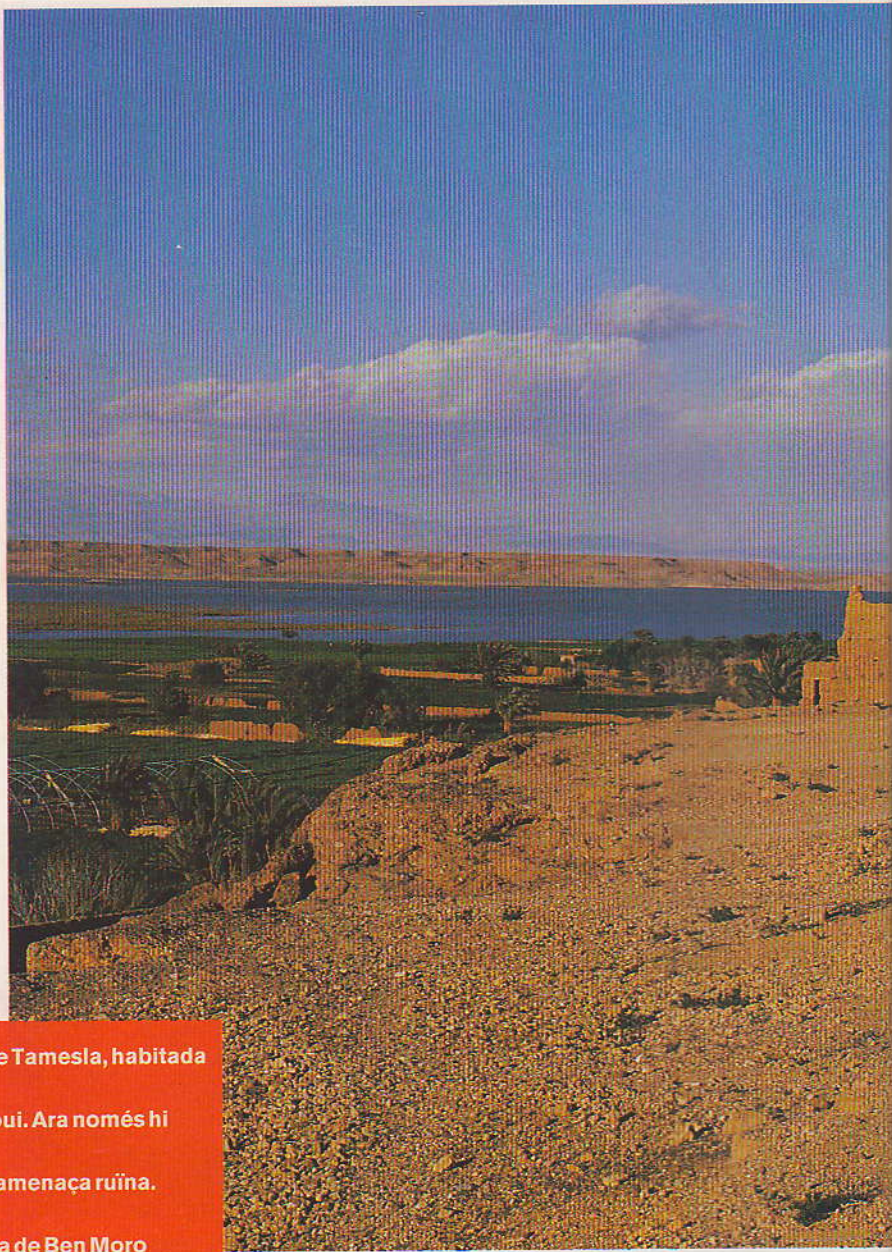
De Skoura a Tinerhir

Arribant a Skoura, arran de la carretera que ve de Ouarzazate s'hi distingeix l'alcassaba Ben Moro, convertida ara en un hotel confortable. És un altre exemple de com una funció turística pot salvar un monument històric. La tradició oral atribueix la seva fundació a un lletrat d'origen andalusí, que hauria anat a parar al Marroc arran de l'expulsió dels moriscos d'Espanya.

Des de Ben Moro, una passejada per l'oasi permet anar a veure l'alcassaba d'Amerrhidil, una de les més pintoresques de la regió. Va ser construïda el 1911 per la família Ben Nasser, a l'interior d'una fortificació molt més antiga, que avui gairebé ha desaparegut. Mohamed ben Nasser era el mestre d'Alcorà dels Glaoui, càrrec que li atorgava una certa posició econòmica i un gran prestigi social.

Els seus descendents mantenen en bon estat aquest magnífic edifici, del qual el viatger sols pot visitar una petita part. Malauradament, un veí s'està fent una casa de formigó armat just al costat i ha esguerrat sense cap mena de consideració l'estètica de la façana.

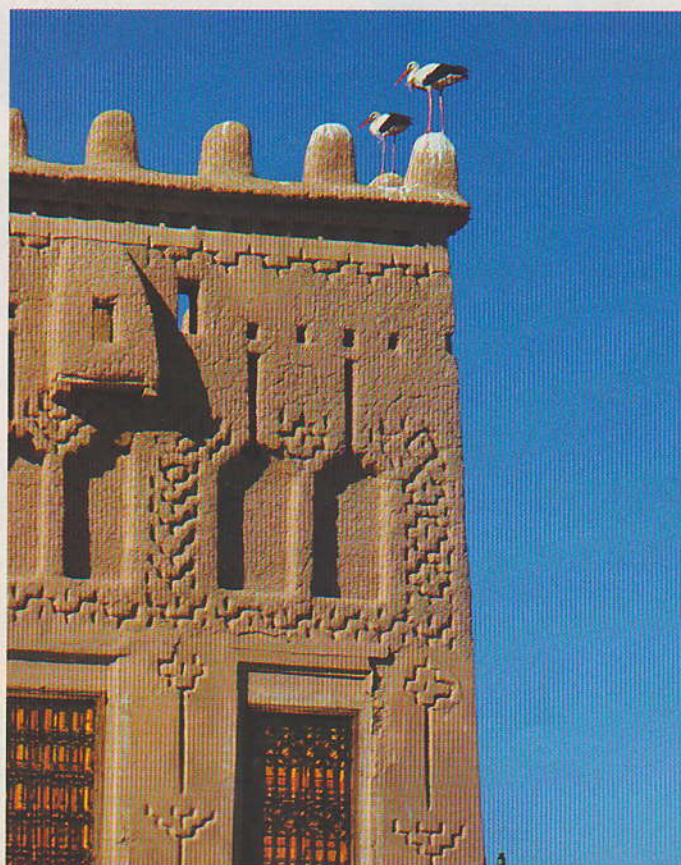
Dins del mateix oasi de Skoura, una pista de terra condueix a l'alcassaba d'Ait Abou, que és la més alta del palmerar, amb sis nivells. La seva terrassa ofereix una vista incomparable. Als baixos hi funciona un restaurant i al segon pis hi estan fent habitacions destinades al turisme.

A d'alt, l'alcassaba de Tamesla, habitada fins al 1956 pels Glaoui. Ara només hi viuen les cigonyes, i amenaça ruïna.

A Skoura, l'alcassaba de Ben Moro (a sota, a l'esquerra) s'ha transformat en un hotel. A la dreta, detall de l'alcassaba de Taourit, on ara hi ha el Cerkas

Entre El Kelaa Mgouna i Boumalne Dadès hi ha l'alcassaba d'Ait Kassi, molt ben conservada, però d'un estil bastant modern, ja que va ser construïda a mitjans del segle XX. El seu propietari l'està arreglant per convertir-la en un allotjament turístic.

Des de Boumalne cal remuntar la vall del Dadès fins a Msemrir per veure una successió d'alcassabes prou boniques i situades en un entorn natural d'engorjats i de formacions rocoses que encara els dona més valor estètic. L'única que es pot visitar per dintre és la d'Ait Moutad, que s'alça sobre un promontori a 6 km de Boumalne i ofereix una bona vista sobre la vall des de la terrassa.

A Tinerhir hi ha un dels palmerars més frondosos del sud marroquí, regat pel riu Todra, que surt de les famoses gorges del mateix nom. Al llarg d'aquest palmerar hi ha un gran nombre d'alcassers, gairebé tots en ruïnes, però també algunes alcassabes encara dretes, com la d'Ait Zilal. Per veure-la bé cal travessar a peu l'oasi, des de la carretera que duu a les gorges, per caminets de terra que serpentejen entre els conreus.

A Tinerhir, l'alcassaba del Xikh Bassú U Alí ha estat transformada en hotel sota el nom de Tomboctou i ha mantingut intacta la seva estructura original. Data del 1945 i, gràcies a la seva nova funció, està perfectament conservada. Per dins té un cert aire aristocràtic, diferent d'altres fortaleses més antigues. Aquest fet s'explica perquè el seu propietari hi rebia totes les personalitats importants que visitaven la població.

Ziz, Gheris i Ferkla

Continuant cap a l'est, a 50 km de Tinerhir apareix el palmerar de Ferkla (Tinejdad), que passa totalment desapercebut per a la gran majoria dels viatgers i, no obstant, conté un munt d'alcassers prou pintorescos escampats per la planúria. De tots, el més ben conservat i el més important a nivell artístic és El Khorbat. S'hi ha iniciat un programa de rehabilitació que compta amb col·laboració catalana i que té per objectiu crear unes infraestructures que facin més confortable la vida a l'interior. A més, per contrarestar els efectes de la sequera sobre l'agricultura i frenar l'actual tendència a l'èxode de la població, es tracta d'introduir-hi el turisme com una font alternativa de recursos econòmics. Està previst obrir-hi un museu i un restaurant aquesta tardor.

A Goulmima, tocant al riu Gheris, hi ha l'alcasser anomenat Igoulmimen, que era molt conegut per les dues torres que s'alçaven a banda i banda de la seva entrada monumental. Fa quatre anys, aquestes torres van ser enderrocades i tornades a construir amb una estructura de ciment armat, fet que li va treure tot valor estètic. En canvi, al llarg de la vall del Gheris n'hi ha molts altres en més bon estat de conservació que passen desapercebuts. També a la vall del Ziz, i sobretot al Tafilalet, al voltant de Rissani, hi veiem desenes d'alcassers que segueixen drets i plens de vida. Les raons d'aquest fenomen són tristes. A causa de la sequera i del poc desenvolupament de la zona, la seva població no disposa de mitjans per fer-se cases noves de ciment, i només per això conserva els antics alcassers.